

Аустријски извјештаји о посјети Црној Гори руског рударског капетана Јегора Коваљевског

(По историјској грађи из Државног архива у Задру).

У јесен 1837 г. послала је руска влада у Црну Гору потпуковника Јакова Озерецковскога, који се тада налазио при Руском посланству у Бечу, да извиди стање у њој¹⁾. Већ у новембру мјесецу исте године Озерецковски је пошао из Црне Горе у Венецију. За вријеме свога кратког боравка у Црној Гори Озерецковски је заволио много ову земљу и њеног владара владика Рада. При поласку Владика му је испјевао пјесму »Полазак из Црне Горе г. полковника Озерецковскога« која се појавила у »Грлици« 1839 г.²⁾ После је свога одласка Озерецковски је наставио да води пријатељску преписку из Беча, Бадена и Петрограда с владиком Радом. Искрено се свуда заузимао за Црну Гору и бранио је њене интересе. Рускоме цару поднио је меморандум у коме је изложио историју и статистику Црне Горе. Цар је био необично задовољан овим његовим извјештајем и произвео га је за пуковника.

Приликом свога боравка у Златици, која се налази у Кучкој Нахији у Црној Гори, Озерецковски је сазнао да се овдје у доба Римљана добијало злато по чему је ово мјесто добило назив Златица. Чим је балио поглед на планине око Златице, изгледало му је да оне крију у себи разне руде. У своме меморандуму рускоме цару предложио је да би требало послати у Црну Гору једног способног геолога који би испитао да ли има у тој земљи руда. По његовом мишљењу на тај би начин обогатио црногорски народ, а то би било и за науку од великог значаја. Кад је цар прочитао ове његове ријечи, поред њих је написао: »Треба послати једног рударског официра«³⁾. Избор је пао на рударског капетана Јегора Коваљевског.

29 априла 1838 г. препоручио је у једном свом писму Димитрије Павловић Татишчев, руски посланик у Бечу, владци Раду капетана

¹⁾ Душан Вуксан: Писма Озерецковскога, Коваљевскога и Чевкина Владици Раду, Споменик, Српска краљевска академија, Београд, 1935, LXXXI, стр. 3 ф. ф.

²⁾ Цјелокупна дјела Његошева, у редакцији Д. Вушовића, Београд, 1936, стр. 680.

³⁾ Душан Вуксан: Писма Озерецковскога, Коваљевскога и Чевкина Владици Раду, стр. 9.

Коваљевског који долази у Црну Гору да види да ли има злата у Златници⁴⁾. 1 маја исте године обавијестио је једним писмом Јаков Озерецковски владу Рада о доласку Коваљевског у Црну Гору. У том свом писму Озерецковски је саопштио Владици да је Коваљевски добар, млад и искрен човјек, да је испекао добро свој посао и да се с њим шетао ван Петрограда да би му казао све што је потребно да зна о Црној Гори.

22 марта 1838 г. већ је био добио капетан Коваљевски пасош у Петрограду од Министарства спољних послова за Аустрију и сусједне државе. 12 априла дао је Коваљевском визу у Кракову аустријски отправник послова за улаз у аустријске државе; 13 априла Коваљевски је добио визу у Подгорцу за Брно, 16 априла у Брну за Беч, 3 маја у Бечу за Црну Гору, 9 маја у Грацу, 10 маја у Љубљани за Трст, 11 маја у Идрији, 15 маја у Трсту за Црну Гору преко Котора.

31 маја Коваљевски је стигао у Котор. При првом сусрету с њим аустријске су власти у Котору запазиле и далматинском гувернеру Венцелу Фетеру фон Лилненбергу у Задру доставиле да је капетан Коваљевски »фино васпитани« човјек и да добро располаже француским језиком.

2 јуна Коваљевском је визиран пасош у Котору за Црну Гору, и он се истога дана упутио за Цетиње.

Вришилац дужности окружног которског поглавара Габријел Ивачић обратио се 2 јуна писмом, под бројем 416/п., гувернеру Лилненбергу у коме му је саопштио да је Коваљевски пошао из Котора за Црну Гору, да он тамо иде у научне сврхе и да је молио аустријске власти да му допусте да с времена на вријеме долази у Котор.

Гувернер Лилненберг је 7 јуна, под бројем 112/п. п., обавијестио о доласку Коваљевског у Котор грофа Јозефа фон Седлницког, претсједника Врховног полицијског и цензурног дворског дикастерија у Бечу. Он му је том приликом јавио да је гроф Неселроде издао пасош Коваљевском, да је Дирекција полиције у Бечу дала Коваљевском визу за Црну Гору, да је руско министарство послало преко Коваљевског један пакет владници Раду у Црну Гору и да Коваљевски намјерава да остане у Црној Гори 3 мјесеца.

9 јуна Лилненберг је упутио Габријелу Ивачићу једно писмо, под бројем 1188/п., у коме му је наредио да допусти руском официру Коваљевском да долази у Котор кад хоће, препоручио му је још да се према њему понаша врло обазриво, да га најстрожије надгледа, да испита прави циљ његова доласка у Црну Гору и да му о томе поднесе тачан извјештај (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 220 (б. X^a. к. XII/5. 5. 1838).

Лилненберг је 9 јуна, под бројем 1188/п., послао у Беч грофу Седлницком даља обавјештења о руском капетану Коваљевском, која је био добио од аустријских власти из Боке, и ставио му је на

⁴⁾ Писмо Татишчево владници Раду од 17/29 априла 1838 г., Цетиње, Државни архив, број 82/1838.

знање да је дао пуномоћство Габријелу Ивачићу да дозволи Коваљевском да повремено може долазити у Котор. Он је то објаснио тиме што су становници и власти Которског округа у сталном додиру с Црногорцима па би хтио да отклони између њих свако неповјерење (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 220 (6. X^a, к. XII/5. 5. 1838).

Преко претора из Будве дознао је гувернер Лиленберг да је Коваљевски 13 јуна дошао с Цетиња у Кастил-Ластву и да је одатле пошао преко Будве за Котор. У Ластви се Коваљевски распитао колико је удаљена црногорска граница од Видрака, да ли је Видрак утврђен и на чијој се области налази црква Св. Николе; тврдио је да би требало с обадвије стране повећати црногорску област, нада све је хвалио Црногорце и рекао је да су заслужили бољу судбину, јер су се с оружјем у руци 1813 г. борили против Француза и да би морали добити једно пристаниште на мору у Боки Которској⁵⁾.

26 јула Лиленберг је већ био детаљно обавијештен о кретању капетана Коваљевског по Црној Гори. Он је тога дана, под бројем 156/ц. п., јавио у беч грофу Седлицком да је Коваљевски »пропутовао и тачно испитао свако село у Црној Гори«.

Концем 1836 г. владика Раде пошао је из Котора за Петроград. Том приликом је посетио у Бечу аустријског кнеза и државног канцелара Клеменса Лотара Венцела Метерниха који му је тада предложио да се изврши коначно разграничење између Аустрије и Црне Горе. Владика је изјавио Метерниху, у присуству далматинског гувернера Венцела Фетера Лиленберга и капетана Фридриха Орешковића, да је он спреман да се »справедљиво« повуку границе између Црне Горе и Аустрије.

По повратку владике Рада из Русије Комисија за разграничење отпочела је да повлачи границу између Црне Горе и Аустрије. Већ у самом почетку рада те Комисије дошло је до распри између Аустријанаца и Црногораца због неких пограничних тачака. Аустријски геометри су поставили, без одобрења црногорског, знак триангулације у Паштровићима на врх брда Твојине више села Утраг. Црногорци су 2 августа 1838 г., под заповједништвом Борђије Петровића, напали аустријске посаде код Гомиле и Видрака и отјерали аустријске војнике. Идућих дана Аустријанци су под вођством потпуковника Росбаха почели да надиру на Паштровској Планини, али су, невични терену, од Црмничана били разбијени. Кад се послје тога био просуо глас да око 3000 Црногораца иде у помоћ својој браћи Црмничанима, муњевитом брзином је одјурио аустријски капетан Фридрих Орешковић, који

⁵⁾ Једном приликом изјаснио се овако Јаков Озерецковски: "Жалосно је што се је при склапању мира у Адријанопољу сасвим заборавило на сиромашне Црногорце, који су верно остали привржени Русији. Требало им је на Бечком конгресу дати у поседство Котор, и само наш млитави цар Александар... могао је да почини тако велику грешку, па да заборави овај интересантни народ... Црна Гора не може бити никада јака без поседовања морске обале" (Љубо Влачић: Петровић Петар II Његош, Београд, 1936, стр. 49).

је био члан Комисије за разграничење, у Котор руском капетану Јегору Коваљевском да би га наговорио да пође на Цетиње владици Раду и да уреди с њим да се обуставе непријатељства између Аустријанаца и Црногораца. Коваљевски се одмах упутио Владици на Цетиње, и 8 августа 1838 г. склопљена је у Будви нека врста примирја између Аустрије и Црне Горе.

Аустријанци су, по свом старом обичају, приказали ову борбу с Црногорцима као своју побједу. Њихове новине славиле су побједу аустријске војске. Нашло се, наравно, и њемачких пјесника који су јој химне пјевали.

Владика Раде је, међутим, с великим задовољством, показивао на Цетињу у свом стану, странцима, па шта више и аустријским држављанима, аустријско оружје које је Аустрија била изгубила на Паштровској Планини као своје побједоносне трофеје.

Капетан Фридрих Орешковић приказао је у своме опширном извјештају од 23 августа 1838 г. далматинском гувернеру Венцелу Фетеру фон Лиленбергу као да је само капетан Јегор Коваљевски крив за борбе које су избиле 2 августа 1838 г. на Паштровској Планини између Аустријанаца и Црногораца: »Ускоро по свом доласку у Црну Гору«, тако јавља Орешковић гувернеру Лиленбергу, »упутио се капетан Коваљевски у Црмничку Нахију и затражио је од Црмничана да му покажу линију на коју полагају право и која се пружа добро пола сата хода иза војних стражара унутра на нашу област; он је затражио да га поведу и на више тачака ове линије гдје се може наћи неколико крстова урезаних у камење које Црмничани означају као своје пограничне знакове. Ови крстови нијесу пак ништа друго него биљези који показују докле се пружају пашњаци једног и другог села, а слични се знакови налазе на нашој области између свих осталих општина гдје је уобичајено да се на овај начин обиљеже пасишта између села. Црногорци су сад тако дрски да шта више полагају право и на онај дио земљишта који ми стварно држимо и које никада није било предмет спора и хоће да прошире своју област далеко иза наших стражара и да означе крстове који су усред нашег подручја и који служе као биљези за пасишта између наших села, као пограничне знакове, јер мисле да ће се при комисионом исправљању границе подијелити на двије једнаке половине земљиште које се налази између означених претензионих линија и да ће им на тај начин припасти цио дио све до наше војне стражаре.

На оне тачке повели су они капетана Коваљевског који је одмах тамо на лицу мјеста Црмничанима изјавио, мјесто да се прије тога боље обавијестио о стању ствари и мјесто да је међутим умрио људе док би се ствар поближе испитала као што би то опрезност и промишљеност захтијевале: »Граница коју сте ви означили, то је ваша права граница; нико вам је не може отети; ви треба упорно да останете при њој; и ако би било потребно, треба је и силом оружја бранити; ви се налазите под заштитом моћне Русије и не треба ништа да се плашите од Њемаца«.

»Познато је«, наставља даље Орешковић, »да Црногорци посматрају свакога официра који из Русије долази као апостола, а оно што

им он каже сматрају као одлуке саме руске владе; из овога се може јасно видјети какав су утисак на Црмничане морале оставити ријечи које им је упутио Коваљевски, пошто им је он с поузданошћу додијелио границу коју су они означили.

Овај млади и неискусни официр није по свој прилици ни послућивао какве су непрорачунљиве посљедице могле да проузрокују његове непромишљене ријечи.

Истога дана дошао је капетан Коваљевски у пратњи од неколико Црмничана и Перјаника у Кастел-Ластву; ту је испољило своје погледе о граници у присуству неколико Паштровића, и на тај начин је дао повод да дође код народа до великог узбуђења.

Кад је одатле дошао у Котор, причао ми је да су га Црмничани водили у Паштровиће на више тачака оне линије на коју полагају право и да се он својим очима увјерио да крстови који су урезани у камење означавају тамо њихову границу.

Исто је изјавио и господину цуковнику грофу Карачају; он се, сем тога у његовом присуству послужило једним врло нескромним изразом: »Цијемци су хтјели да украду Црмничанима њихова земљишта«.

Црмничани су још само сачекали резултат нашег састанка с Владиком, и пошто је он био без успјеха, мислили су по инсинуацији руског капетана и угледајући се на Црногорце у Грахову да ће нам уклањањем наших војних старажара силом отети читаву Паштровску Висораван.

Да је капетан Коваљевски свијестан свога нескромног понашања и рђавих посљедица које је он тиме проузроковао, већ се јасно види и из тога што је он изрично казао у једном писму господину окружном поглавару онда кад је хтјео с рођаком Владичиним Ђорђијем да дође на преговор о миру да одреди за њихов састанак мјесто које хоће само не Кастел-Ластву, јер он зна да су се Паштровићи зарекли да га убију.

Ја не знам с каквим је налозима капетан Коваљевски дошао у Црну Гору, али не могу вјеровати да је радио у духу руске владе, пошто је он, мјесто Црногорце да наговори да чувају мир и спокојство, напротив још више узнемирио пограничне општине и на тај начин највише допринио да дође до крвавих спена које су се недавно dogodиле.

Капетан Коваљевски је, уосталом, занесен човјек кога осваја први утисак: пошто се у Црној Гори поступа према њему, као према сваком руском официру, с ванредним истипањем, како му се сви, почев од Владике, удварају и пошто сви настоје да најјевносније изиђу у сусрет његовим жељама, он ужива у овој сасвим необичној сфери, а његов младалачки дух налази дјетинску драж у извођењу извјесне суверене власти у цијелој земљи.

Може се чути сваком приликом када је ријеч о Црној Гори како с одушевљењем узвикује: »Како ли је добра земља ова Црна Гора! Како ли су честити људи Црногорци (Quel bon pays ce Montenegro! Quelles braves gens les Montenegrois!)«.

»Ако се познају Црна Гора и њени становници«, тако закључује Орешковић свој извјештај, »онда је довољно чути овај узвик да би се

знало колику важност треба придати суду капетана Коваљевског» (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 220 (б. Х^а. к. XII/5. 5. 1838) »пр. 29 августа 1838. 1829/п. п. 498).

Аустријски капетан Фридрих Орешковић жали се и у својим »Мемоарима о исправљању границе између Далмације и Црне Горе« из 1838 г., које је написао по усменом наређењу кнеза и аустријскога државнога канцелара Клеменса Венцела Лотара Метерниха, на руског капетана Јегора Коваљевског: »Још се непријатељски је изразио капетан Коваљевски и то такође директно против Аустрије. Он се одмах по доласку у Црну Гору упутио у Црмничку Нахију и потражио да му Црногорци покажу линију на Пантровској Планини на коју они полажу право.

Црногорци су га водили пола сата хода иза наших војних стражара унутра на нашу област гдје на више брегова и брежуљака постоје крстови урезани у камење који нијесу ништа друго него биљези за земљиште између наших села и који показују докле се најме пружају општинска пасишта између једног и другог села, а такви су биљези свуда у употреби између појединих села у читавој которској области и они се тамо заиста могу наћи.

Иако је капетан Коваљевски имао пред очима наше војне стражаре, иако се додуше сасвим увјерио да ми стварно држимо цијело земљиште; ипак је рекао присутним Црногорцима, а није испитао ствар ближе: »У то нико не сумња да је ова напријед помакнута граница на коју полажете право и која је означена на плану плавом линијом, ваља права граница; њу треба у сваком случају да тражите и силом да браните ако буде потребно; ви немате ни од чега да се плашите; ви стојите под моћном заштитом Русије« и томе слично.

Пошто Црногорци примају свакога изасланика који из Русије долази као неко пророчанство и како сматрају оно што им он каже као одлуку руске владе, може се процијенити какав су на Црногорце оставиле утисак ове ријечи капетана Коваљевског и само се на овај начин може објаснити што су се смјели дрзнути да непријатељски напану наш војни кордон с намјером да одстране пограничне стражаре, да поруше куле и да помакну своју границу на наше земљиште до плаво означене линије коју су и тражили.

Што је онај напад срећно одбијен, то је пуки случај, као што ће то бити већ објаснили послати извјештаји који се односе на ту ствар, јер су већ Црногорци имали на ратном попришту преко 3000 људи, а друге су се 2—3000 већ код Цетиња биле скупиле, док је на нашој страни једва било 1200 регуларних војника, спремних за борбу; с наоружаним се становништвом може мало или нимало рачунати, једино ако се бори непосредно за своје властито огњиште. Кад сам одмјерио ове несразмјерно мале снаге и пошто сам се с правом плашио за неповољан исход, мислио сам да нећу погријешити ако се послужим слиједећим средствима: само да би се што брже борба свршила. Упутио сам се капетану Коваљевском који је баш онда био у Котору и који је заједно са мном био

сишао с Паштровске Планине, а тамо је био пратио Владику на преговоре.

Кад ме опазео, одмах ме, сасвим збуњено, предусрео слијелећим ријечима: »Па ја не знам какву улогу треба да предуздем под овим условима; моја влада ми је издала налоге, а ипак сам без званичне службе у Црној Гори; шта мислите, зар не би требало да пођем у Дубровник да бих избјегао све неприлике итд. итд.« Ја сам му отворено испољни своје негодовање због разбојничког црногорског упада, ставио сам му насупрот наше вјерно, мирољубиво, пријатељско сусједно понашање, и кад сам га озбиљно потсетити на горе наведене подбачке ријечи које су на Паштровској Висоравни упућене Црногорцима, рекао сам му да ће само он бити прекорен због цијелог непријатељског догађаја, да ће само он сносити одговорност заједно с посљедицама и да му због тога дајем добронамјеран савјет да се најхитније упути Владици и да истога наговори да одмах обустави борбу и да позове натраг своје људе. Коваљевски је био због тога у врло великој неприлици; једва се усудио да покуша да оспори овај пријекор, учињен с моје стране; а кад сам му именовао људе којима је упутио подбачке ријечи и мјесто гдје је исте изговорио, захваљило ми се, очигледно свјестан своје кривице, за овај доказ повјерења и дао ми је своју ријеч да ће сигурно склонити Владику на то и увјеравао ме дословно овако: »Обећавам вам да ће неизоставно и смјеста бити остварен савјет који сте ми дали; Владика мора то да учини кад му ја кажем, јер ја вршим на њега довољан утицај; то вам могу са сигурношћу јемчити«.

Али да би се још више појачало дјелство овога реченичног обрта, који ми је за тај момент изгледао подесан, обавијестио сам о томе и господина окружног поглавара Ивачића који је тада говорио о истој ствари с Коваљевским и који је од истог официра добио исто обећање.

Стварно се капетан Коваљевски одмах пожурео на Петине, и пошто је прошло једва 24 сата, појавили су се код наших претстража изасланици Владичини и молили су за мир, иако су њихове снаге биле далеко надмоћније од наших; иза тога је слиједио преговор, а одмах затим помирљиво изравнање.

Зачудио сам се кад сам доцније прочитао у новинама »Allgemeine Zeitung« један чланак у коме се Коваљевски сасвим бранио од сваког пријекора код руског посланика и у коме је стајало да је баш он овај био који је учинио крај борби. Свакако је тачно да је његовим посредовањем дошло до помирљивог изравнања; само он то није учинио из властите побуде, ни из чисте преданости доброј ствари, него само зато што се открио његов злонамјерни план, а далеко је био од тога да изгледи започету свађу, као што је то могао помоћу свога утицаја на Владику о коме је јавно говорио; он је управо био спреман да пусти да ствар тече својим током и да се упути у Дубровник, да га озбиљне ријечи господина окружног поглавара и мој озбиљни разговор, а нарочито бојазан да ће узети на се велику одговорност, нијесу склонили да брзо оконча борбу. Уосталом изгледа да је шта више овај господин официр још прије напада знао за унапријед смишљени план Црмничана« (Задар, Држав-

ни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 316 (б. Уписа. к. — 1826 — 1846).

Лилиенберг је 14 августа јавио у Беч грофу Антону Фридриху Митровском, врховном шефу Уједињене дворске канцеларије: »С Владичиним братом од стрица дошао је на преговоре руски царски и рударски капетан Коваљевски који се налази у Црној Гори од јуна мјесеца ове године под изговором да се бави науком« (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 218 (б. VIII^а. к. X/5. 1. 1838)⁶).

15 августа 1838 г. веселога срца је извијестио Лилиенберг цара Фердинанда I о склапању примирја у Будви између Аустрије и Црне Горе и нагласио је у свом извјештају цару »да је Владика опуномоћио рускога капетана Коваљевског да пође у Кастел-Ластву и да понуди да се обуставе непријатељства« (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 218 (б. VIII^а. к. X/5. 1. 1838).

30 августа Лилиенберг се обратио једним писмом у Беч грофу Игнацу фон Хардегу, претсједнику Дворског ратног савјета, у коме га је замолио да аустријска влада издјејствује код руског двора да се што прије удаљи из Црне Горе капетан Коваљевски; он је том приликом послао Хардегу у препису детаљни извјештај од 23 августа 1838 Фридриха Орешковића о Коваљевском. Препис свога писма Хардегу Орешковићевог извјештаја доставио је Лилиенберг истога дана грофу Антону Митровском и грофу Јозефу фон Седлицком.

Руска влада је послје свега овога морала позвати натраг капетана Коваљевског, иако му је била издала пасош на годину дана. Из списка мјеста у којима је Коваљевски добијао визу за даље своје путовање и који се чува међу тајним документима у Државном архиву у Задру види се да је Коваљевски 16 септембра добио визу у Котору од вишиоца дужности окружног поглавара Габријела Ивачића. 17 септембра Коваљевски је кренуо⁷) из Котора у Дубровник о чему је истога дана Габријел Ивачић обавијестио, под бројем 827/п. гувернера Лилиенберга у Задру, 18 септембра стигао је Коваљевски у Цавтат, а 19 у Дубровник гдје је остао неколико дана. По ријечима окружног дубровачког поглавара барона Фердинанда Шалера, Коваљевски се кретао у Дубровнику искључиво у друштву руског вицеконзула Јеремије Гагића. У разговору

⁶) Владика Раде јавља 8 августа 1838 г. своје »двојуродном брату« Ђорђи Петровићу: »По садржанију писма, које сам добио од Г. Инженер капетана Коваљевскога држим да сте Ви у Будви сада ради подписања мира с Г. Администратором Окружија Которскога. Проговорите с њим (и) с Г. Капетаном Орешковићем о овому што се догодило међу Паштровићима и Цричанима на кои ће се начин то сада оставити, и увјерите их да међутијем Цричани неће безпокоити Аустријски милитар ни остале поданике, само нека и они строго своима заповиједи не пакостити Цричанима, особито да им милитар не брани њиову земљу и воду« (Цетиње, Државни архив, број 21/1838).

⁷) 17 септембра 1838 г. јавља владика Раде Јеремији М. Гагићу: »По овом предмету чућете и устмено од Господина Инжинер Капетана Коваљевскога, кои се данас одправља из Котора пут Дубровника« (Цетиње, Државни архив и Душан Вуксан: Писма Петра Петровића Његоша, књ. I, Београд, 1940, стр. 353).

с бароном Шалером Коваљевски је изјавио да је за вријеме свог боравака у Црној Гори тачно испитао све крајеве те земље⁸⁾, да сматра да је Црна Гора врло интересантна, да је богата природним благом, да је оп тамо нашао гвожђа, живе, олова и бакра, да се те руде налазе око Клобука гдје се нико ради Турака не усуђује да подиже куће, да Владика Црне Горе намјерава да пошаље једну депутацију у Трст или у близину тога града која би замолила рускога престолонаследника, ако би случајно дошао тамо из Русије, да посјети Црну Гору. Жеља Коваљевскога је била да разгледа дубровачку тврђаву и затворе у Дубровнику. Барон Шалер му то, наравно, није допустио.

25 септембра добио је Коваљевски од Дубровачког окружног поглаварства визу за Трст, а 26 од руског вицекозула Гагића визу за Венецију. 27 септембра наставио је свој пут за Италију преко Задра.

23 септембра, док је Коваљевски у Дубровнику детаљно обавјештавао Гагића о политичким приликама у Црној Гори и посљедњим бојевима између Аустријанаца и Црногораца на Пантровској Планини, далматински гувернер Лилиенберг је подносио опширан извјештај у Беч грофу Митровском и грофу Хардегу о путу Коваљевског за Венецију у коме им је, између осталог, саопштио да је Коваљевски при своме путу из Котора увјеравао Габријела Ивачића да је циљ Русије да задовољи жеље аустријске владе, да је Владика Црне Горе сасвим прожет истим идејама, али да му недостају ауторитет и снага да примора своје поданике да слушају и да рали тога Коваљевски полази у Венецију да би тамо о свему поднио извјештај руском амбасадору. Лилиенберг је све ово ставио на знање Митрофском и Хардегу да би они што је могуће брже о том извјестили кнеза и државног канцелара Метерниха како би се тобож благовремено спријечиле »интриге капетана Коваљевског код руског амбасадора« (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 218 (б. VIII^а к. X/5. 1. 1838).

26 септембра⁹⁾ најучтивije се захвалио гроф Седлници гувернеру Лилиенбергу на »врло интересантним кратким вијестима о пограничним сукобима с Црном Гором и о политичком стању у тој земљи и у пограничним турским провинцијама« и додао је исто још и ово: »Тајна државна и државна канцеларија, којој сам доставио ове кратке вијести, најљубазније добивене од Ваше екселенције, повјерила ми је да је због упадљивог понашања капетана Коваљевског ступила у повјерљиви споразум са овлашћеним царским руским отправником послова и да ју је овај увјерио да споменути официр својим непаметним понашањем ради против својих инструкција које је добио, да је уосталом предузето код руске владе оно што је потребно због оптужби против Коваљевског, а да је посебно царски и краљевски тајни, дворски и државни канцелар,

⁸⁾ Писмо барона Фердинанда Шалера гувернеру Лилиенбергу од 24 септембра 1838 (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 220 (б. X^а к. XII/5. 5. 1838).

⁹⁾ Све датуме у овоме чланку наводимо по новоме календару.

господин кнез фон Метерних, искористио у Милану боравак руског царског и државног вицекапелара, грофа фон Неселрода, да би скренуо пажњу кабинета у Петрограду на Владика Црне Горе и на његово непријатељско сусједно понашање према аустријским властима, да је наговјештена импованоме министру наша жеља да треба да помогне да се учврсте мир и живљење у добром сусједству окончавањем тамошњег исправљања границе; послје овога треба се надати да ће с једне стране царски руски двор искористити у ту сврху свој утицај на Владика и да ће га склонити да се понаша мирољубиво према нашим властима, а да ће с друге стране ставити у дужност капетану Коваљевском да се обавезе да његово држање више одговара мишљењу његова двора» (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 220 (б. X^a .к. X/5. 5. 1838) »пр. 8. октобра. 1838. 2155/п.«

Лилиенберг је 30 септембра направио сажети и прегледни извод из свих својих извјештаја, упућених у Беч царским доглавницима, у којима је била ријеч о капетану Коваљевском, и упутио га с једним писмом, под бројем 2077/п., у Венецију царскоме генералном ађутанту Еламу Мартиницу; он је грофа Мартиница упозорио да је Коваљевски кренуо преко Трста за Венецију и да ће он тамо »правити сплетке« против аустријске владе код руског амбасадора (Задар, Државни архив. Списи Намјесништва за Далмацију 220 (б. X^a .к. XII/5. 5. 1838). Лилиенберг је то урадио, јер је страховао да његови подаци о понашању Коваљевског у Црној Гори и у Боки Которској нијесу допрли до ушију свемогућег аустријског канцелара Метерниха, па је хтио да их грофу Мартиницу освјежи, како би их овај искористио прије него што би стигао Коваљевски у Венецију.

30 септембра, у 3½ сата послје подне, приспио је Коваљевски паробродом »*Baron Stürmer*« у Задар. У његову друштво био је једанаестогодишњи Црногорац Ђорђије Томов Давидовић кога је био повео са собом у Русију да би га о државном трошку дао у »Институт инжењера за руде«¹⁰). Д-р Гаetano Креспи, замјеник директора полиције у Задру, будно је пратио, са својим агентима и пријатељима, сваки покрет капетана Коваљевског; он нам је забиљежио да је Коваљевски кратио вријеме по доласку у Задар посјетио гувернера Лилиенберга и код њега се задржао »отприлике пола сата«, потом је кренуо у кафану »Казино«, а затим на пароброд »*Baron Stürmer*«, с брода је узео Ђорђију Давидовића и вратио се поново у град у коме је остао до отприлике 7½ сати увече, на novo је пошао на пароброд »*Baron Stürmer*« којим је 1 октобра, у 9 сати прије подне, наставио свој пут за Трст.

Д-р Креспи, ревностни ученик Метернихов и Лилиенбергов, није заборавио да још 30 септембра уручи капетану пароброда »*Baron Stürmer*« по једно писмо за губернијалнога савјетника и полицијског директора у Трсту и за дворског савјетника и директора по-

¹⁰) О томе говори Коваљевски у свом писму од 24 марта 1839 г.: Душан Вуксан, Писма Озерецковскога, Коваљевскога и Чевкина Владици Раду, стр. 17.

лице је у Венецији у којима им је скренуо пажњу на долазак капетана Коваљевскога.

Стари и оронули Лилиенберг није ни даље остављао на миру Коваљевског; он је већ 1 октобра доставио садржај свога разговора од 30 септембра са Коваљевским у Венецију царскоме генералном ађутанту Еламу Мартиницу: »...Коваљевски је паробродом стигао јуче овље, а данас је наставио свој пут за Трст и Венецију. — При посјети, коју ми је учинио, трудио се додуше да докаже да је Владика честит и да има добру вољу у погледу одржавања мира на граници и самог исправљања границе, али у току разговора заплео се тако страшно да ми је најзад морао признати, и стварно ми је признао, да се Владика јула мјесеца ове године, приликом исправљања границе, није појавио у Будви добре воље, нити са поштеном намјером, него да је истина да Владика није хтио за вријеме овог заједничког састанка око исправљања границе ни да погледа документе које су му поднијели наши комесари и царски поданици да би могли доказати да су они у праву. — Кад сам му онда приговорио да је ипак било од Владике непромишљено што је одбио да види ове документе које су пак већином саставили Црногорци и што је пред свима присутним сељацима изјавио да не треба да се обзиру на документе, али да треба да задрже оно што имају, признао је да је тим дат главни повод за неслоге. — Ово је признао Коваљевски у присуству грофа Франца Драшковића кога ми је претставио и који се истим паробродом впутио за Венецију; зато ако би било потребно може се он припитати. Ово јасно показује шта се може очекивати од мишљења овога човјека. — Даље се могло сазнати из његовог разговора да се налазе на Цетињу, ради преговора с Владиком, не само изасланици везира босанскога, него и посланици везира херцеговачкога« (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 218 (б. VIII^a, X/5. 1. 1838).

Исте те информације послао је Лилиенберг 3 октобра у Беч грофу Јозефу фон Седлницком (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 220 (б. X^a, к. XII/5. 5. 1838).

4 октобра јавио се из Трста директор полиције д-ру Гаетану Креспију у Задру и извјестио га да је Коваљевски 3 октобра приспио у Трст и да је 4 увече наставио свој пут за Венецију и Рим. Од истога директора полиције дознајемо да је Коваљевски слао из Црне Горе у Трст разно камење које је по његовом мишљењу садржавало злата да би га испитао хемичар д-р Виазолето. (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 220 (б. X^a, к. XII/5. 5. 1838).

Чим је Коваљевски дошао у Венецију, одмах је посјетио руског амбасадора кога је детаљно обавијестио о своме боравку у Црној Гори од 2 јуна до 17 септембра 1838 г. Према изјавама барона Фердинанда Шалера, који је, свакако по наређењу свога гувернера Лилиенберга, заједно путовао с Коваљевским у Венецију, руски амбасадор сасвим је

одобрио поступке капетана Коваљевског у Црној Гори. Кад је Коваљевски доцније стигао у Петроград, руски цар, који је добро познавао интриге Метернихове полиције, примио га је у аудијенцију и захвалио му се за његов рад у Црној Гори¹¹).

Задар,
15-V-1949.

Д-р Јевто М. МИЛОВИЋ

¹¹) Коваљевски је објавио један велики спис о Црној Гори: (Четыре мѣсяца въ Черногоріи“ (Собраніе сочиненій, кнѣ. IV, 1872).